

За точноста на имињата: натурализмот наспроти конвенционализмот во Платоновииот Кратил I

Ана Димишковска Трајаноска
Институт за философија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
modesti27@yahoo.com

„СОКРАТ: Добро велиш. Но,
внимавај на мене да не те заведем.“

Увод

Благонаклоното предупредување, наведено во мотото на овој текст, кое Сократ, како главен лик во дијалогот *Кратил*, му го упатува на својот соговорник Хермоген во текот на дискусијата „за точноста на имињата“, одекнува како иронично ехо при секој обид за толкување на ова загадно и повеќезначно Платоново дело. Заводливите дискурзивни стратегии на Платон му се добро познати на секој негов читател, кој неретко е ставен во ситуација да го игнорира буквалното и експлицитно значење на Платоновииот текст, внимателно трагајќи по одгатките на херменевтичките загатки со кои тој изобилува. Сепак, во анализата на *Кратил*, и самата внимателност во интерпретативниот приод кон зборовите и тезите на учесниците во дијалогот, (особено на оние на Сократ!), во смисла на неповедување по нивната заводлива површина, треба да биде практикувана со крајна внимателност. Имено, супериорноста на Платоновата реторичка вештина се огледа и во тоа што тој, честопати, најдлабоките и најдалекусежните сознанија ги соопштува токму во бизарните и екстравагантни пасуси, толку податливи за отфрлање како недоволно сериозни и несоодветно аргументирани делови од неговиот текст. Така, дијалогската стапица тука би се состоела токму во тоа што, внимавајќи да не се западне во несериозност под влијание на шармот, духовитоста и забавноста на споменатите пасуси, всушност можат да се занемарат значајните мисловни патокази кои се скриени во Сократовите најневообичаени и речиси хумористично интонирани формулации.

Токму по линијата на ова темелно прашање - дали ставовите изложени во *Кратил*, особено етимолошките егзибиции во објаснувањето на потеклото на имињата, кои Сократ ги изведува во најголемиот дел од дијалогот, треба да се сфатат сериозно или иронично - се поделени голем дел од современите интерпретации на ова Платоново дело. Едната аргументациска линија го застапува ставот дека основната поента на *Кратил* е да се покаже колку е, всушност, неиздржан етимолошкиот начин на

извлекување на далекусежни философски заклучоци, што би значело дека Сократ, подражавајќи го таквиот начин до границата на апсурдот, всушност се подбива со оваа востановена практика и ја дисквалификува како философски метод. Така, според мислењето на Сајмон Келер (Simon Keller) токму „нападот врз етимологијата како форма на философското истражување“ претставува централна тема на дијалогот *Кратил*, тема на која и се подредени останатите философски прашања третирали во него.[1] Но, од друга страна, постојат и мислења дека Сократовите етимологии во *Кратил* кријат подлабока смисла, и дека ним треба да им се пристапи со крајна сериозност, со цел да се откријат во нив „шифрираните“ основни поставки на Платоновото сфаќање за јазикот и неговата врска со останатите делови на Платоновата философија. Такво е, на пример, гледиштето на Дејвид Седли (David Sedley), според кое „етимолошката практика која е на дело во дијалогот треба да се сфати сериозно“ [2], бидејќи, помеѓу останатото, етимолошкиот стил на аргументирање кој го практикува Сократ влече корени уште од Хомер и Хесиод и е својствен за многумина големи антички мислителци; а освен тоа, ниеден од Платоновите читатели во антиката, вклучително и неговиот ученик Аристотел, не дал, како што се чини, повод да се смета дека етимологиите од *Кратил* треба да се интерпретираат во иронична смисла.[3]

Во овој текст ќе биде направен обид да се покаже специфичната испреплетеност на „сериозниот“ и „ироничниот“ начин на кој во *Кратил* се расправа за прашањето на имињата, и да се образложи тезата дека оваа испреплетеност всушност има прецизна и значајна аргументативна функција. Таа функција би се состоела токму во урамнотежувањето на екстремните и противставените тези кои ги застапуваат соговорниците на Сократ - Хермоген, кој го брани т.н. конвенционалистичко гледиште за имињата и Кратил, кој настапува од т.н. натуралистичка позиција. Така, се чини дека етимолошките аргументи Сократ не ги употребува на еднообразен, туку на двоен, диференциран начин; од една страна, на стандарден, „сериозен“ начин кога служат како патоказ или поткрепа за умерената, посредничка позиција помеѓу конвенционализмот и натурализмот, а од друга страна, на пародичен начин кога треба да се покаже неиздржаноста на екстремите на овие две тези, како и на гледиштето за нивната заемна исклучивост. Со тоа, меѓу другото, уште еднаш се потврдува впечатокот дека покрај останатите стилски одлики, овој Платонов дијалог се истакнува и со суптилна аргументативна динамика, полна со мисловни пресвртки кои ја отежнуваат еднозначната рецепција, но истовремено неспоредливо го зголемуваат интелектуалното задоволство од комуникацијата со него.

Критиката на конвенционализмот од натуралистички позиции

Првата од двете екстремни позиции кои детално се разгледуваат во *Кратил*, всушност го претставува конвенционалистичкиот одговор на едно од темелните прашања поврзани со феноменот на јазикот и неговото функционирање - прашањето за настанокот на имињата и за природата на нивната врска со означените објекти.

Застапникот на оваа позиција, Хермоген, неа ја артикулира како одговор на духовитата провокација на Кратил, кој, поигрувајќи си со значењето на името *Хермоген* - „роден од Хермес“ му вели на својот соговорник „Тебе не ти е името Хермоген, па дури и кога сите луѓе така би те викале“ (383b), алудирајќи на Хермогеновата неснаодливост во

сферата на трговско-паричните трансакции - особина која синот на Хермес, богот на трговијата, секако, не би смеел да ја поседува! Подлабоката теориска основа на оваа Кратилова забелешка е всушност неговото гледиште за природната, непроизволна врска помеѓу името и објектот кој со него е означен. Така, за Кратил, природната точност на имињата се јавува „еднакво кај сите, и кај Хелените и кај варварите“ (383a-b); според ова натуралистичко гледиште, „точноста на името е она што според природата го носи секое нешто што постои“, односно „името не е она што некои го кажуваат како што се договориле да го кажуваат“ (383a). Оттаму произлегува дека кога не е сочуван односот на соодветствување на името и на суштината на објектот која тоа ја изразува, никаков човечки договор не може од не-името да направи име, како во спорниот Хермогенов случај.

На таквата натуралистичка теза на Кратил, Хермоген одговара со конвенционалистичката одбрана на оправданоста на неговото сопствено име, но и на теориската позиција која самиот ја застапува. Оваа позиција, имено, се темели врз ставот дека “ниедно име не припаѓа никому според природата, туку според некаква законитост ($\nu\acute{o}\mu\omega$) и според навиките ($\eta\theta\epsilon\iota$) на оние кои тоа име го ставиле и тоа име почнале да го употребуваат“ (384d-e). Следствено, според Хермоген, нема никаква точност на имињата „што е нешто друго одошто договор и согласност“, односно, „она име со кое некој нешто нарекол е точното име“. (384c-d).

Првичното соочување на противставените тези на Кратил и на Хермоген ја подготвува сцената за Сократовото влегување во дијалогот и за неговото вообичаено преземање на нишките на разговорот во сопствени раце. Во почетниот дел на дијалогот Сократ вешто ја деконструира конвенционалистичката позиција, наведувајќи низа аргументи во прилог на натурализмот, со што се создава впечаток дека фокусот на аргументацијата сè повеќе се поместува кон Кратиловата позиција. Нападот врз гледиштето на Хермоген Сократ го изведува на таков начин што му ги предочува на својот соговорник непожелните релативистички консеквенции на конвенционализмот, сутерирајќи дека Хермогеновиот одговор на прашањето за точноста на имињата него го приближува кон гледиштето на Протагора, според кое „нештата за мене се онакви какви што мене ми се чини дека се, а за тебе се онакви какви што тебе ти се чини дека се“ (386a). Настојувајќи да го одбегне прифаќањето на релативизмот на Протагора,[4] Хермоген ја изразува својата подготвеност да го чуе становиштето на Сократ за проблемот околу кој спорат тој и Кратил. Како клучни ставови кон чие прифаќање Сократ внимателно го наведува Хермоген, и преку кои ја поткопува неговата цврста приврзаност кон конвенционалистичкото гледиште, можат да се издвојат следниве:

- 1) Самите нешта имаат своја неменлива суштина, која ја добиваат со своето настанување (386d-e)
- 2) Дејствувањата се посебен вид (појава) на она што е, и дејствувањата се извршуваат според својата природа, а не според нашето мнение за нив (386e-387a)
- 3) Зборувањето е едно од дејствувањата, и точно зборува оној кој зборува онака како што тоа го наложува природата на нештата, при што употребува средства што се соодветни на таа природа (387b-c)

- 4) Именувањето е дел од зборувањето и треба да се врши според она што природата на нештата го наложува како соодветно за именување (387d)
- 5) Името е средство, алатка во поучувањето и во одделувањето на суштината, односно во одделувањето на нештата според нивната сопствена природа (388b-c)
- 6) Имињата не може да ги става секој, туку само „изработувачот на имиња“ - законодавецот (388e-389a). Законодавецот го става во гласови и во слогови она име кое според природата е соодветно за одреден предмет (389d)
- 7) Надгледувањето на изработувањето на имињата од страна на законодавецот и судот за изработеното е задача на дијалектичарот; имено, токму дијалектичарот најмногу се служи со изработките на законодавецот - имињата, практикувајќи ја својата дијалектичка вештина на водење разговор преку поставување прашања и давање одговори на нив (390 c).

Од споменатите ставови и од нивната заемна поврзаност произлегува дека давањето на имињата воопшто не е некоја произволна активност, втемелена единствено на човечкиот договор, активност со која може да се занимава секој; напротив, станува збор за една исклучително сериозна и тешка дејност, која подразбира специфичен вид увид во суштината на нештата и особен начин на изразување на таквиот увид. Како што може да се забележи, појдовната позиција на анти-конвенционалистичкото гледиште кое во овој дел од дијалогот го застапува Сократ, е токму позицијата за неменливата суштина која ја поседуваат самите нешта, при што името е сфатено како природна алатка во определувањето и разлучувањето на таа суштина. Така, уште на оваа точка на дијалогот може да се насети Сократовото аргументативно потпирање врз основните поставки на Платоновата онтологија, во смисла на повикувањето на неменливите суштини (идеите) во согласност со кои настануваат и ги добиваат своите имиња поединечните нешта. Сепак, полниот дострел и гносеолошкото значење на оваа позиција, како и нејзините консеквенции во поглед на прашањето за имињата, ќе бидат откриени кон самиот крај на дијалогот, кога Сократ ја покажува неиздржаноста на Кратиловата (хераклитовски инспирирана) теза за вечното движење и менување на сите нешта. Но дотогаш разговорот треба да помине уште низ многу пресврти и подводни гребени, а ние го оставивме на онаа точка на која Хермоген, сè уште недоволно убеден од изнесените теориски аргументи во прилог на натурализмот, бара од Сократ практично да му покаже во што се состои точноста на името според природата (391a).

Етимолошките аргументи на Сократ

Со споменатото Хермогеново барање всушност започнува најспорниот и најзбунувачкиот, и сразмерно мошне долгиот дел од дијалогот, во кој Сократ ги изведува своите фасцинантни етимолошки објаснувања за настанокот и за значењето на голем број имиња од различни видови. Така, интересот на Сократ ги опфаќа како личните имиња на хероите и боговите така и имињата „дајмон“, „херој“, „човек“, „душа“, „тело“, „мислење“, „сознание“, „расудување“, „знаење“, „праведност“, „храброст“, „доблест“, „мана“, „убаво“, „грдо“, „вистина“, „лага“, „битие“, „име“, итн. На пример, потеклото на личното име Астианакт, Сократ го наоѓа во поврзувањето на

зборовите „град“ (ἄστυ) и „господар“, „водач“ (ἄναξ), а давањето на ова име („господар, водач на градот“) на синот на бранителот на Троја, Хектор, е објаснето со повикувањето на Хомеровите стихови „зашто ти сам си им ги бранел и портите и сидишита долги“ (Илијада< 22.507). (392d-e) Името „Орест“, (ὄρεστης) пак, со значење „човек од гора“ (ὄρος) Сократ го поврзува со дивата, сурова и горска природа на именуваниот. (394e) Дајмоните (δαίμονες), според Сократ, се така наречени поради нивната хесиодовска „златна“ природа, која Сократ ја толкува во смисла на тоа дека овие суштества се умни и знајци (δαίμονες) (398 b). Името „херој“, во Сократовата интерпретација, укажува на фактот што хероите, како полубогови, се сметаат за родени од љубовна врска (ἐκ τοῦ ἔρωτος)на бог со смртна жена, или на смртник со божица (398c-d), а освен тоа, бидејќи херојскиот род е род на говорниците и мудрите, хероите се и вешти говорници и прашувачи (ἐρωτητικοί). (398e) Името „човек“ (ἄνθρωπος), пак, Сократ го изведува од едно специфично сфаќање за природата на човекот, според кое, додека другите животни не го испитуваат ниту го промислуваат она што го гледаат, човекот е единствениот кој истовремено гледа (ὄρωρε) и го разгледува (ἀναθρεῖν) и промислува она што го гледа. (399 c). Душата (ψυχή) го добила своето име, како што смета Сократ, како резултат на следново размислување: кога душата е присутна во телото, таа му дава живост, го прави способно да дише и го освежува (ἀνάψυχον), а кога исчезнува тоа што го одржува во живот, телото пропаѓа и умира. (399c-e). Во објаснувањето на потеклото на името на телото (σῶμα), Сократ се повикува на интерпретациите дека телото е гроб (σῆμα) на душата во кој таа е присутна и закопана и дека е знак (σῆμα) низ кој душата се изразува, но сепак му дава предност на орфичкото сфаќање, според кое телото е затвор (σῶμα) за душата, која во него отплатува некаква казна, и таму останува сè додека не ја отплати. (400 c)

Макар што наведените примери се само мал дел од изобилството на етимолошките објаснувања и анализи кои ги изведува Сократ, тие се доволно речовити како илустрација на главната цел на неговиот аргументациски потфат. Таа цел во овој дел од дијалогот, барем навидум, се состои во тоа да се покаже непроизволноста на врската помеѓу името и објектот кој е именуван со него, врска благодарение на која со анализа на името и неговото потекло/значење можеме да дојдеме до увид во природата на самото означено нешто.

Сепак, дали Сократовите анализи во овој дел недвосмислено го постигнуваат токму овој ефект? Одговорот на ова прашање, очевидно, мора да биде мошне изнијансиран. Имено, се чини дека постојат повеќе причини кои во голема мера ја отежнуваат адекватната интерпретација на Сократовата етимолошка авантура. Првата од овие причини е фактот што неговите анализи и објаснувања за потеклото на зборовите се суштински врзани со карактеристиките на грчкиот јазик, од една, и со општите лингвистички и философски практики на неговото време, од друга страна; оттаму, дури и познавањето на изворниот јазик на кој пишува Платон не е доволна гаранција дека современиот читател ќе може да ги долови сите нијанси на суптилните алузии на античките „теми на денот“ типични за Платоновите текст. [5] Понатаму, како што може да се види од набројувањето на имињата чија етимологија ја изведува Сократ, голем дел од нив се всушност имиња на концепти кои играат главна улога во Платоновата философија; така, мошне е тешко да се определи мерата во која гледиштата на самиот Платон за овие философски концепти (како, на пример, „добро“, „убаво“, „праведност“, „битие“, итн.) имаат експлицитно или имплицитно влијание во објаснувањето на потеклото и значењето на соодветните зборови. И

најпосле, Сократовата вистинска намера во дијалогот, односно застапувањето на определено гледиште во поглед на прашањето „за точноста на имињата“ останува затскриена зад неговите многубројни стратегии и тактики на аргументацијата, кои главно се насочени кон полемизирање со гледиштата на Хермоген и Кратил, а не кон разработување на неговата сопствена концепција.

Белешки:

- [1] Simon Keller, "An Interpretation of Plato's *Cratylus*", *Phronesis* (vol XLV, no.4, November 2000), pp. 284-305. <http://people.bu.edu/stk/Papers/Cratylus.pdf>, 5.11.2007, p. 2.
- [2] David Sedley, "Plato's *Cratylus*", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2006 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/win2006/entries/plato-cratylus/>, 5.11.2007, p. 2.
- [3] Cf. Ibid.
- [4] Според интерпретацијата на Келер, тезата на Сократ дека Хермогеновиот конвенционализам нужно води до релативизам воопшто не е издржана, од каде што следува дека една поцврста и поаргументирана одбрана на конвенционализмот отколку онаа која ја нуди Хермоген би можела да го одбие Сократовиот напад. Сепак, според мислењето на Келер, на Платон во дијалогот му е потребен токму таков Хермоген – „подготвен да оди онаму каде што Сократ го води“ – за да може потоа ефектно да ја изведе својата етимолошка бравура. Споредете Keller, op. cit., pp. 3-14.
- [5] Споредете *Cratylus*, translated by Benjamin Jowett, Introduction, <http://www.ancienttexts.org/library/greek/plato/cratylus.html>, 5.11.2007, p. 1.